

Troballes monetàries XXI

Troballa d'Olbia i contramarca S de Sardenya

M. CRUSAFONT I SABATER

Número: AN-71

Lloc: Olbia (Sardenya)

Tipus de troballa: Tresoret

Composició: 2 diners de Jaume I de València. Crus-316
1 diner semblant, però amb contramarca S, inèdit
1 diner de Jaume I de tern de Barcelona. Crus-308/310
1 diner de Jaume I d'Aragó. Crus-318
1 diner de Jaume II de Barcelona. Crus-340/342
2 doblers de Jaume II de Mallorca. Crus-538/541
6 doblers de Sanç de Mallorca. Crus-547
3 doblers semblants, però amb contramarca S, inèdits
1 dobler de Jaume III de Mallorca. Crus- 557
13 alfonsins menuts d'Alfons IV de Sardenya. Crus-878
12 alfonsins menuts de Joan II de Sardenya. Crus-986
13 alfonsins menuts de Ferran II de Sardenya. Crus-1280
1 diner callerès de Ferran II de Sardenya. Crus-1279

57 peces en total.

Dates límit: 1247-1516

Data més probable d'amagatall: 1490

Localització: Dispers

Data de la troballa: Finals del 2002

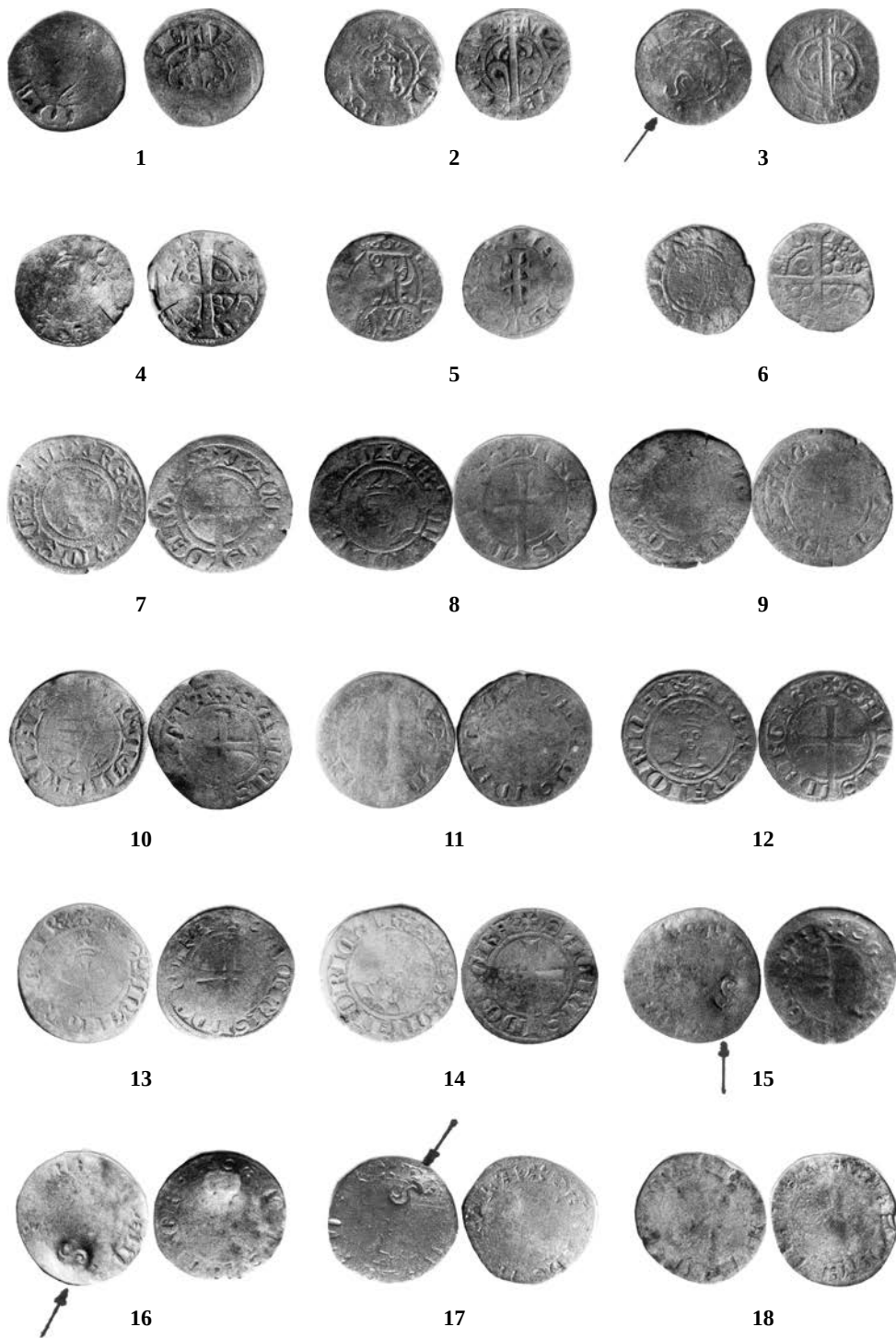
Circumstàncies de la troballa: Desconegudes

Descripció: Les divuit primeres peces, és a dir, les que corresponen a tallers situats a Catalunya, València, Aragó i Mallorca, tenen una conservació molt deficient, de manera que es fa impossible apreciar-ne detalls i lectures completes. Podrem, doncs, atribuir-les, però sense destriar-ne les varietats. Ens limitarem, doncs, a donar-ne les característiques físiques i les referències:

1. Jaume I. Diner de València. Crus-316	0,73 g; 17 mm
2. Jaume I. Diner semblant	0,68 g; 16 mm
3. Jaume I. Semblant, contramarca S, inèdita	0,88 g; 17 mm
4. Jaume I. Diner Barcelona. Crus-308/310	0,52 g; 16 mm
5. Jaume I. Diner Aragó. Crus-318	0,39 g; 16 mm
6. Jaume II. Diner Barcelona. Crus-340/342	0,54 g; 16 mm
7. Jaume II de Mallorca. Dobler. Crus-538/541	1,29 g; 21 mm
8. Jaume II de Mallorca. Dobler semblant	1,17 g; 19 mm
9. Sanç de Mallorca. Dobler. Crus-547	1,08 g; 20 mm
10. Sanç de Mallorca. Dobler semblant	1,18 g; 20 mm
11. Sanç de Mallorca. Dobler semblant	1,13 g; 20 mm
12. Sanç de Mallorca. Dobler semblant	1,21 g.; 19 mm
13. Sanç de Mallorca. Dobler semblant	1,09 g; 20 mm
14. Sanç de Mallorca. Dobler semblant	1,18 g; 19 mm
15. Sanç dobler amb contramarca S, inèdita	0,82 g; 20 mm
16. Sanç, dobler semblant a l'anterior	0,61 g; 19 mm
17. Sanç, dobler semblant a l'anterior	1,10 g; 19,5 mm
18. Jaume III de Mallorca. Dobler. Crus-557	0,71 g; 19 mm

Pel que fa a les peces restants, que comprenen tot l'amonedament sard del tresoret, és possible en la major part dels casos de donar-ne la transcripció de les llegendes, per bé que ens manquen, en canvi, la major part dels pesos. Totes les peces responen a una descripció comuna que donem al principi per a no haver-la d'anar repetint:

- a/ Efigie coronada mirant a l'esquerra.
- r/ Creu que talla la llegenda alternant en els espais anells i les lletres S i A (per Sardenya) que poden situar-se en diferents posicions. No indicarem res si són dretes, i afegirem «(i)» si es troben en posició inclinada o radial. Posicionem aquestes lletres.

Làmina I

a) *Alfonsins menuts d'Alfons el Magnànim. Lletres gòtiques:*

19. a/ +ALFONSUS DEI GRACIA
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -ARA-GON-ESA-DINI
A S
20. a/ +AFONSUS DEI GRACIA
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -ARA-GON-ESA-RDIN
A S
21. a/ +ALFON..S DEI GRACI
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -...-GON-ESA-RDI(N)-
A S
22. a/ +AFONSUS DEI GRACIA
Pes: — g Ø: 15 mm	r/ -ARA-GON-ESA-RDIN-
A (S)
23. a/ +ALFONSUS D...C
Pes: — g Ø: 14,5 mm	r/ -ARA-GON-SAR-DIN-
S(i) A(i)
24. a/ +ALFON.....ACI
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -ARA-G.-...-DIN-
S(i) A(i)
25. a/ (+)ALFONSUS DEI...
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -...-GON-SAR-DIN-
A S
(A com R girada)
26. a/ +A.....ACI
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -...-GON-ESA-RDI-
A S
27. a/
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -...-GON-ESA-...-
(efígie d'Alfons)
A S
28. a/ (+)AFONSU...
Pes: — g Ø: 18 mm	r/ -(AR)A-GON-...-...-
S(i) A(i)
29. a/ ..FONSUS DI...
Pes: — g Ø: 17 mm	r/ -...-...-...-ARD-
S(i) A(i)
30. a/ +ALFONSUS..GRACIA
Pes: — g Ø: 16,5 mm	r/ -...-...-...-...- (molt tosc)
31. a/ +ALFONSUS DI G..	r/ -...-...-...-...-

ALFONS IV

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

JOAN II

32

33

34

35

36

37

b) Alfonsins menuts o pitxols de Joan II. Lletres gòtiques:

32. a/ +IOANNES DEI GRACIA.
Pes: – Ø: 16 mm	r/ –ARA-GON-UNS-ERDI-
A S
33. a/ ...ES DEI GRAC..
Pes: – Ø: 17 mm	r/ –ARA-GON-UNS-ARD-
A S
34. a/ ...NES DE GRA..
Pes: – Ø: 17 mm	r/ –ARA-GON-(UNS)-...-
A S
35. a/ +IOANNES DE GRACIA
Pes: – Ø: 17 mm	r/ –ARA-GON-...-ARD-
A S
36. a/ +I...NES DE..
Pes: – Ø: 15 mm	r/ –ARA-GO-.(UN)S-ARD-
A S (i)
(A com R girada)
37. a/ (+)IOANES DEI GR..
Pes: – Ø: 15 mm	r/ –..A-GON-..S-ARD-
A S
38. a/ (NN)ES DEI GR· ·
Pes: – Ø: 15 mm	r/ –...-GON-..S-A...-
A S
(A com R girada)
39. a/ +IOA....GRACIA
Pes: – Ø: 15,5 mm	r/ –..A-GON-U...-...-
A S
40. a/ +IOANNES D...IA
Pes: – Ø: 16,5 mm	r/ –ARA-O.N-..S-ARD-
A S
41. a/ +IOANNES DEI GRACIA
Pes: – Ø: 16,5 mm	r/ –ARA-GON-..S-ARD-
A S
42. a/ ...OANNES DE..
Pes: – Ø: 15,5 mm	r/ –..A-GON-...-...-
S A
43. a/ +IOANNES DEI GRA..
Pes: – Ø: 16 mm	r/ –ARA-GON-...-.RD-
S A

38

39

40

41

42

43

FERRAN II

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

56. a/ +FERDINANDUS... r/ -..A-GON-...-R..-
 Pes: — g Ø: 17 mm A S

d) *Callers de Ferran II. Lletres gòtiques:*

57. a/ +FER....DUS. r/ -CAS-TRI-CAL-LAR-
 Pes: — g Ø: 16 mm A S (i)

COMENTARIS

Es tracta, com veiem, d'un tresoret que conté dos grups clarament diferenciats. D'una banda, divuit peces de billó força ric d'origen peninsular, i de l'altre, trenta-nou peces sardes de billó baix. El primer grup apareix amb un acusadíssim desgast, mentre que el segon té una conservació bona per a un tipus de peces habitualment força mal encunyades i que ens han arribat en la major part dels casos amb un desgast molt més gran.

Hom es podria preguntar si els dos grups pertanyen a dues troballes diferents. De fet, el nostre comunicant ens trameté inicialment per a estudi la documentació corresponent al primer grup. Només sobre demanda nostra, que no enteníem que no hi hagués representació de moneda sarda, l'amable comunicant féu noves gestions que el portaren al segon grup. Sembla clar, doncs, que la persona que controlà la troballa cuità a desfer-se del grup desgastat i aparentment de poc interès i es reservà la moneda pròpia del país i més ben conservada. Ampliades substancialment les dades amb el segon grup, tampoc podem estar segurs de tenir una informació exhaustiva. Sobta una mica l'absència de numerari anterior a Alfons el Magnànim, especialment dels diners de Jaume II i Alfons III, sobretot quan veiem que arrosseguem tipus monetaris peninsulars fins i tot anteriors. Per tant val més creure que el conjunt que analitzem és una part d'un tresoret i que probablement hi hauria alguna representació de peces sardes medievals anteriors i que pel seu més alt interès i raresa el descobridor ocultà. Malgrat tot, la part que ens arriba, no tan sols és molt interessant per a nosaltres sinó que mostra també una bona coherència cronològica, malgrat l'apparent fractura en dos sectors. El nexa d'unió entre el billó forà i més antic i el billó més modern i autòcton el constitueix el grup de peces amb una contramarca inèdita S. La trobem, en concret, sobre un diner valencià de Jaume I (núm. 3) i sobre tres doblers mallorquins del rei Sanç (núm. 15, 16 i 17). Aquesta contramarca, a diferència de l'aspecte general del billó més vell, ens apareix en molt bona conservació. Això demostra que aquest billó devia ésser un numerari residual gairebé irreconeixible i que se li va aplicar la marca per a autèntifi-

car-lo molt més anys després de l'època de la seva encunyació. Per tant, el salt cronològic entre els dos conjunts no és tal, segons comentarem detalladament més endavant.

Abans d'aprofundir en aquesta qüestió convindrà una primera anàlisi més externa del tresoret, és a dir de les seves característiques tipològiques.

Tipus i varietats presents a la troballa

El primer grup de peces, en un estat de conservació molt deficient com hem dit, no permet detallar les varietats i només alguns petits detalls ens han portat a la seva classificació essencial. En concret, el dobler de Jaume III de Mallorca, per exemple, només ha pogut ésser classificat gràcies a la partició D-EI del revers, una forma inexistent amb Jaume II i Sanç i per ésser aquestes lletres un dels pocs trams visibles de la llegenda.

Molt més fàcilment analitzable és el conjunt de les trenta-nou peces sardes ja que, tot i la seva factura habitualment tosca, la millor conservació permet la transcripció de molts sectors de les llegendes.

Observem algunes irregularitats, com ara les lletres R girades i fent la funció de A gòtiques quadrades (núm. 25, 36, 38 i 53) o la confusió entre les C i les D (núm. 51). També observem que les lletres S-A que, alternant amb anells, trobem en el camp del revers i en els espais de la creu que talla la llegenda, poden situar-se verticalment o bé de forma inclinada, sigui en paral·lel a la llegenda, sigui adoptant una posició radial. En alguns casos una de les lletres és vertical i l'altra inclinada (núm. 52 i 57). De tant en tant apareixen peces d'una gran tosquedat, tant en el dibuix del bust com de les lletres, de manera que la lectura es fa difícil quan no impossible (núm. 31 i especialment al 30). La seva presència minoritària en el tresoret sembla indicar, però, que o bé eren peces igualment genuïnes o, almenys, circulaven com a tals.

Pel que fa als bustos, hi observem una gran variabilitat, però es poden assenyalar alguns trets específics de cada regnat. Així, per exemple, el cabell voleiant només el trobem en les peces d'Alfons IV, la qual cosa permet la classificació d'alguna peça dubtosa (núm. 27). Les testes dels diners de Joan II són totes amb el cabell fluent, l'efígie més aviat allargassada i una corona en el centre de la qual hi apareix un dibuix triangular que no veiem pas en els diners d'Alfons, en els quals en el centre de la corona hi ha un floró rematat amb una creueta. Pel que fa als diners de Ferran II, hi ha peces amb el triangle a la corona (núm. 53, 54, 56) i d'altres amb el floró amb remat de creu (núm. 45, 49, 50), i el cabell és també fluent, però les testes solen ésser més quadrangulars. Una altra característica d'aquest darrer grup és la simplificació de la llegenda del revers, format, a voltes, per grups de dues lletres en lloc de tres: AR-GO-SA-DI en lloc dels típics ARA-GON-ESA-

RDIN o similar. Aquests detalls poden permetre la classificació de peces en mal estat de conservació.

Pel que fa a les llegendes, observem una gran varietat de formes, tant a l'anvers com al revers, i diferents maneres de situar les lletres S-A al revers que ocupen quaters alternats, però no sempre els mateixos, al marge de la posició dreta, inclinada o radial que ja hem assenyalat. Això dóna, en conjunt, tres tipus de variables que fan difícil la sistematització d'aquestes llegendes. D'una banda, observem que no hi havia, doncs, una intenció de mantenir una lectura fixa sinó que es gravava allò que hi cabia, i seguint una pauta aproximada. De l'altra, això condueix a un nombre molt alt de lectures diferents i a moltíssimes combinacions possibles. Així, malgrat que Sollai va assajar de recopilar aquestes llegendes aportant divuit varietats per a Alfons IV, setze per a Joan II i onze per a Ferran II, tot recollint altres publicacions anteriors, és evident que no arribà ni de bon tros a l'exhaustivitat.¹ Així en el conjunt que presentem hi trobem tot seguit varietats de llegenda inèdita com ara FERDINANDU DI o bé FERDINANDUS.D.GR.. (núm. 52 i 53) pel que fa a l'anvers o –ARA-GON-SAR-DIN– pel que fa al revers (núm. 44) o combinacions inèdites com ara ALFONSUS DEI GRACI amb un revers –ARA-GON-ESA-RDIN– (núm. 21). D'altra banda podem observar que tot i la relativa bona conservació de les peces, ben poques permeten una transcripció completa de les llegendes. Per tant l'intent de sistematització ha d'ésser molt difícil i, certament, haurà de partir d'un nombre molt elevat d'exemplars ben conservats que no introdueixin errors per males lectures.

La cronologia de l'ocultació

L'amagatall s'hagué de produir en algun moment del regnat de Ferran II perquè les seves peces són les darreres representades i no n'hi ha cap del seu successor Carlos I. Dins del regnat de Ferran, la composició de la troballa ens permet ajustar força la datació. Fixem-nos que en el conjunt només hi ha un diner callarès, mentre que tenim tretze menuts o pitxols. Com que el callarès fou introduït el 1489, sembla clar que no podem anar gaire enllà d'aquesta data perquè sinó la seva presència fóra més abundant. És per això que hem suposat com a data més probable d'ocultació l'any 1490.

La troballa ens aferma en el convenciment general que els pitxols o menuts amb la tradicional llegenda ARA-GON-UM-SARD o similar corresponen als inicis del regnat de Ferran II i en continuïtat amb les encunyacions semblants dels seus dos antecessors, mentre que el callarès, ben documentat el 1489, seria la peça

1. Mariano SOLLAI. *Monete coniate in Sardegna*, Sassari, 1976.

que el substituïria. El callerès d'altra banda, té una millor factura, tant de les efígies com dels dibuixos de les lletres.²

Admesa la data 1490 per a l'ocultació, veiem que el conjunt de les trenta-nou peces sardes ha de correspondre a emissions que s'inicien l'any 1428, quan Alfons IV introdueix les lletres S-A al revers i que s'han d'haver anant produint fins a l'emissió del callerès el 1490. Per tant, les peces d'Alfons IV haurien d'haver circulat un mínim de 32 anys (si prenem per referència la data de la mort d'Alfons) i un màxim de 60 anys (si prenem la data de l'inici de les peces amb S-A). Pel que fa a les peces de Joan II, haurien circulat entre onze i trenta-dos anys. Si observem les peces de la troballa no trobarem diferències apreciables de conservació entre els tres grups. Això fa pensar si la seca, en temps de Ferran II no es dediqués a batre moneda amb tots els encunyats disponibles, fos del sobirà que fos mentre correspongués al tipus amb S-A, és a dir, al tipus del pitxol. Cal tenir present que en temps de Ferran II la seca de l'Alguer de Sardenya consta que va obtenir llicència de fer menuts emprant els encunyats del temps d'Alfons IV i que en temps de Carles I encara es feren peces aprofitant encunyats d'aquell regnat amb la llegenda IN VILA ALGUERI en lloc de la de CIVITAS ALGUER que li hauria correspost, en haver obtingut aquella població el títol de ciutat l'any 1504 i portant aquest revers la major part de les peces a nom de Carles.³ Per tant, una situació semblant a la seca de Caller no es pot pas descartar.

Presència i composició del numerari forà

Som davant d'un tresoret format majoritàriament per billó de baixa llei i amb un valor total a l'època que sobrepassa escassament els dos rals de plata. Per tant, no es poden pretendre treure conclusions econòmicament transcendents amb només aquesta font tan minsa. Tampoc té massa valor estadístic la proporció relativa de peces en base a un conjunt forà de només divuit peces. Malgrat tot, hi ha algunes dades que semblen ésser significatives. D'una banda, la presència gairebé del 50 % de monedes anteriors a la conquesta catalana de Sardenya, i de l'altra, al predomini (prop del 70 %) del numerari d'origen mallorquí. És possible que aquest numerari forà s'hagués introduït a l'illa ran justament de les operacions de conquesta, quan Sardenya no disposava d'un circulat monetari regular i hi havia, per tant, avidesa de qualsevol mena de peces monetàries a fi de facilitar els inter-

2. No hi ha dades documentals d'aquestes emissions, però ja E. Birochi arribà a aquesta conclusió al seu *Zecche e monete della Sardegna*, Caller, 1952. Per a una sistemàtica de les emissions sardes vegeu Enrico PIRAS, *Monete della Sardegna*, Sasser, 1985. Piras ha anat ampliant en diferents articles els tipus sards coneguts, entre ells el diner de Ferran I o la primera emissió de Caller d'Alfons IV que ja va poder incorporar a la segona edició que mencionem d'aquest llibre.

3. M. CRUSAFONT I SABATER, *La moneda catalana local*, Barcelona, 1990. Vegeu el capítol dedicat a l'Alguer, p. 365-367.

canvis. Entre els contingents militars presents a la campanya, els valencians no podien haver aportat altres peces que els diners de Jaume I perquè era llavors la única emissió que s'havia fet en aquell regne. D'altra banda les peces mallorquines podrien haver estat introduïdes per les tropes que va trametre per a la conquesta el rei Sanç, en virtut dels acords conclosos amb Jaume II.⁴

De tota manera, aquesta hipòtesi té dues dificultats: d'una banda, la presència d'un doblor de Jaume III de Mallorca, una peça posterior a la conquesta, i de l'altra, la documentada retirada de tot el numerari en circulació⁵ un cop l'infant Alfons hagué pogut alimentar adientment de numerari l'illa amb els batiments que endegà a la ciutat minaire de Vila d'Esglésies.⁶ Per tant, és probable que aquest contingent forà no fos introduït en el moment de la conquesta sinó que hagués vingut des de Mallorca directament alguns anys més tard. Cal recordar, en aquest sentit, que els contactes entre Mallorca i Sardenya foren intensos ja que, almenys al principi, Mallorca depenia especialment de Sardenya per a cobrir els seus dèficits de blat.⁷ Per bé que ja al segle XV sembla que aquest subministrament fou fet llavors per Sicília, es mantenia un actiu comerç amb la importació a Mallorca de formatge sard,⁸ de manera que els comerciants mallorquins sempre foren actius a Sardenya.⁹ Certament, no cal pas suposar que tot aquest conjunt forà hagués d'haver viatjat en bloc i podria haver arribat a Sardenya per diferents camins, però tot ell podria justificar-se perfectament com a un numerari bàsicament mallorquí, sens que a això repugni la presència de peces barcelonines, valencianes o aragoneses que podrien haver estat introduïdes a Mallorca després de la intervenció d'Alfons el Franc i quan encara el Regne de Mallorca no tenia el seu sistema monetari propi que, de fet, fou endegat per Jaume II de Mallorca l'any 1300.

Que s'hagués mantingut tan llargament en circulació fins a arribar a uns graus de desgast que en alguns casos arriba al 61 % pot ésser explicat per la feble alimentació monetària que sofrí l'illa després de les relativament abundoses emissions de Jaume II i Alfons III, una situació precària que s'allargaria fins a les emissions de menuts per Alfons IV del 1428, és a dir, les que porten per primera vegada les lletres S-A. Aquest desgast acusat i la bona conservació de la contramarca és el que dóna coherència cronològica als dos grups de peces del tresoret.

4. El contingent militar mallorquí comprenia vint galeres. Vegeu E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, 1960, p. 165-166.

5. Vegeu, J. DAY, «The decline of a Money Economy: Sardinia in the late Middle Ages», *Studi in memoria di Federico Melis*, vol. III, Nàpols, 1978.

6. Per a les emissions sardocatalanes, vegeu Marco TANGHERONI, *La città dell'argento*, Nàpols, 1985, amb el seu important apèndix a càrrec de Claudia Giorgioni Mercuriali.

7. D. ABULAFIA, *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, 1996.

8. Onofre VAQUER, *El comerç marítim de Mallorca (1448-1531)*, Palma de Mallorca, 2001.

9. Giovanni MURGIA, «La comunità maiorchina a Villamar in periode spagnolo», *Sardegna, Spagne e Stati italiani nell'età di Carlo V*, Roma, 2001, p. 469-480, especialment la part inicial.

La contramarca S, fins ara inèdita

Ja fa anys el nostre amic Enrico Piras ens havia assenyalat que apareixien de tant en tant a Sardenya billons medievals amb una contramarca S i es preguntava si podria fer al·lusió a Sardenya i també en quina cronologia s'hauria fet aquest contramarcad. El tresoret que estem analitzant, sembla que ens pot ajudar a donar una resposta a aquesta qüestió.

Darrerament, hem fet un estudi global sobre les troballes medievals de la península Ibèrica i podem assegurar que no hi ha cap notícia que hagin aparegut peces amb aquesta contramarca en l'àmbit dels regnes de la Corona catalanoaragonesa peninsulars o del Regne de Mallorca.¹⁰ Per tant, la reiterada presència d'aquesta contramarca només a Sardenya permet concloure que es tracta, efectivament, d'una iniciativa presa a l'illa mateixa. Que es prengué la decisió de marcar amb una S tractant-se de Sardenya sembla lògic, especialment si tenim present que el mateix Alfons havia emprat les lletres S-A per a identificar amb més claredat el numerari petit de l'illa. Tot i que la llegenda dels menuts ja feia al·lusió a Sardenya calia, probablement, algun altre signe més evident, a cop de vista i optà per les dues lletres inicials. Res d'estrany, doncs, que per a donar curs a altres monedes catalanes i de bona llei però foranes com ara doblers de Mallorca o diners valencians s'hagués pres la iniciativa de marcar-les complementàriament amb una S com a medi per a autenticar-les.

Pel que fa a la cronologia d'aquesta marca, la seva bona conservació en un tresoret de peces del segle XV, amagat en data tardana dins d'aquest segle, permet suposar que l'aplicació hagué d'haver-se realitzat forçosament dins d'aquest mateix segle. A la làmina podem veure les quatre peces que porten la marca S, en concret un diner de València de Jaume I i tres doblers de Mallorca de Sanç, que hem marcat a la làmina amb una fletxeta que ens situa al contramarcad. Observem que es tracta d'una S de doble traç afuada pels dos extrems i que, tot i la mala conservació de les peces que la porten, té un aspecte d'haver-se aplicat no massa abans de l'amagatall, ja que no hi ha desgast pel que fa a la lletra.

La cronologia més favorable dins del segle XV seria la dels primers anys del regnat d'Alfons IV, és a dir, entre el 1416 i el 1428. Ja hem dit que després dels batiments de volum considerable a nom de Jaume II i d'Alfons III, en els regnats posteriors de Pere III, Joan I, Martí i Ferran I les emissions de moneda menuda foren molt escasses i consta documentalment que als inicis del regnat d'Alfons hi havia una gran manca de moneda menuda. Aquesta situació no varià amb els primers menuts batuts a Caller amb quatre anells al revers, però si que pogué millorar ran de l'emissió dels anomenats diners reials i després dels menuts o pitxols

10. Ens referim al volum de la península Ibèrica del *Medieval European Coinage*, de la sèrie editada per la Universitat de Cambridge i que estem ultimant conjuntament amb A. M. Balaguer i P. Grierson.

amb les lletres S-A, una iniciativa que s'inicia el 1428 i que ha deixat una àmplia evidència numismàtica.

Per tant, al nostre entendre, la S és una marca sarda d'autenticació a fi de donar curs a numeraris forans i fou posada al segle XV i, molt probablement entre el 1416 i el 1428, etapa en la que també es va contramarcas el numerari emès per l'oponent d'Alfons IV, Guillem de Narbona, afegint en el seu billó la marca d'un escut català. El fet que s'apliqués indistintament a diners desgastats de València i a peces de dos diners o doblers de Mallorca fa pensar que aquest numerari residual degradat devia circular pel valor enrasat d'un diner, i que devia haver perdut per desgast a voltes un 60 % de la seva massa. D'altra banda, hem de recordar que el numerari mallorquí era de més baixa llei que el valencià i el barceloní, i això podia haver facilitat el seu curs enrasat de valor en una situació de tan extrema precarietat. Per tant, la marca devia atribuir a aquestes peces el valor d'un diner sard dels llavors en curs.

En conclusió, el tresoret ens ha donat testimoni de noves varietats de llegendes en el numerari sard, ens ha fet conèixer numerari, especialment mallorquí, en circulació a l'illa, i ens ha aportat un nou tipus monetari també de Sardenya: els billons forans contramarcats amb una S.